

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

بررسی انتظار به عنوان یکی از جنبه‌های ادبیات پایداری در سروده‌های سید حیدر حلی

حسین محسنی^۱، فاطمه دورقمی^۲

۱- استادیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه محقق اردبیلی

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه محقق اردبیلی

Email: hmohsenib@yahoo.com

Email: k.kimia.123@gmail.com

چکیده

یکی از جنبه‌های اشعار پایداری خصوصاً در ادبیات شیعه، مقوله انتظار است. سید حیدر حلی، شاعر شیعه‌مذهب معاصر است که با سرودن اشعار کم‌نظیر درباره اهل بیت علیهم‌السلام در زمره شاعران نامدار عراقی قرار گرفته است. وی در اشعار خود علیه طاغوتیان شوریده و به دنبال انتقام از آنهاست و تلاش نموده رنج‌ها و عذاب ملت را به تصویر بکشد. با توجه به اینکه شاعر در محیطی کاملاً مذهبی و ولایی تربیت شده، در اشعارش توجه زیادی به مقوله انتظار و مهدویت دارد. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. با بررسی سروده‌های شاعر این نتیجه حاصل شد که وی در اشعار خود به مباحثی مانند درخواست قیام امام زمان عجل الله فرجه علیه حاکمان استبداد، خونخواهی اهل بیت، امید به ظهور حجت حق و پایان یافتن ایام تلخ انتظار پرداخته و همواره طولانی شدن غیبت امام عصر عجل الله فرجه را به عنوان داغی فراموش‌نشده و تحمل‌ناپذیر در جان و روح خویش برشمرده است.

کلمات کلیدی: انتظار، مهدویت، شعر شیعی، ادبیات پایداری، سید حیدر حلی.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۱. مقدمه

انتظار به‌عنوان یک مقولهٔ مشترک در میان تمام اقوام و ملل مطرح بوده است و در جهان عرب که دائماً تحت تأثیر انواع ظلم و ستم از طرف حاکمان استبداد بوده، این مسئله به‌وضوح آشکار است. از آنجایی که ادبیات نقش ویژه‌ای در دعوت به مبارزه ایفا نموده است، شعرای ملتزم به‌عنوان پرچم‌داران این اندیشه و بیان دغدغه‌های جامعه، همواره به این پدیده توجه خاصی داشته‌اند و انتظار برای آینده‌ای بهتر به رهبری قانیدی عظیم برای برقراری عدالت را در سروده‌هایشان بشارت داده‌اند. یکی از شعرای مطرح در عصر معاصر که سروده‌هایی با مضمون انتظار دارد، سید حیدر حلی است که اشعارش تصویر دقیقی از آرزوها و مشکلات مردم جامعه و دعوت آنان به مبارزه و مقاومت است.

۲. بیان مسأله

«سید حیدر حلی شاعر برجسته شیعی عراقی در نیمه شعبان ۱۳۴۶ در بیرمانه از توابع شهر حله به دنیا آمد و یک سال بیشتر نداشت که پدرش را از دست داد و تحت سرپرستی عمویش سبک‌های ادبی و فنون مختلف شعری را آموخت. شعرهای دینی او به‌ویژه مرثیه‌های وی در سوگ امام حسین علیه‌السلام زبان زد خاص و عام گشت و در این شعرها احیاگر فرهنگ قرآن کریم و سیرهٔ رسول‌الله و اهل‌بیت است و ضمن مرثی اهل‌بیت به نقد اوضاع جامعه خویش و دستگاه حکومتی حاکم بر جامعه خود می‌پردازد و در ادامه حکومت‌های پلیدی همچون بنی‌امیه را معرفی می‌کند و مردم را به پیروی از اهل‌بیت و تمسک به آنان فرامی‌خواند» (مطهری، ۱۳۹۲: ۶). او در اشعار خود از مؤلفه‌های مهدویت از جمله انتظار دولت حق، برپایی عدالت و پاک‌سازی زمین از ظلم و ستم ظالمان سخن گفته است. «تعبیری که شاعر از مسئله انتظار دارد به مصداق این حدیث شریف از رسول خدا صلی‌الله علیه و آله است: «مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يُعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً» (هرکس بمیرد درحالی که امام زمان خود را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است.) (مجلسی، ج ۷۹: ۹۵). لذا از مهم‌ترین وظایف شیعیان، شناخت امام و انتظار فرج ایشان است. شاعر نیز با توصیف آینده‌ای روشن و انتظار موعود برای برچیده شدن بساط ظلم و ستم، مردم را به انتظار و مقاومت در برابر

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

بی‌عدالتی‌ها فرامی‌خواند. چرا که «انتظار دعوت به نپذیرفتن است، نه «پذیرفتن»، نپذیرفتن بردگی و ستم. در واقع انتظار درفش بنیادگر مقاومت است در برابر هر ناحقی و هر ستم و ستمگری» (حکیمی، ۱۳۷۱: ۲۶۲). بنابر اهمیت موضوع انتظار به‌عنوان یکی از عناصر پایداری و مقاومت در حکمت معنوی شیعیان به بررسی آن در سروده‌های سید حیدر حلی پرداخته شده است. با توجه به مطالب ارائه شده در واقع باید عنوان کرد که آنچه در زمینه انتظار در این پژوهش حائز اهمیت است، این است که با روش توصیفی-تحلیلی ماهیت مسئله انتظار به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های پایداری در اشعار سید حیدر حلی مورد بررسی قرار گیرد.

۳. پیشنهاد

در زمینه موضوع انتظار و ادبیات پایداری پژوهش‌هایی در نشریات مختلف به چاپ رسیده است که تعدادی از آن‌ها در زیر آورده شده است:

دکتر ابراهیم فلاح در پژوهش خود با عنوان جلوه‌های ادبیات مقاومت و پایداری در شعر شاعران شیعی با رویکرد گفتمان رضوی؛ ۱۳۹۶، بن‌مایه‌های ادبیات پایداری را در شعر شاعران شیعی مورد نقد و تحلیل قرار داده‌اند.

ناهید همتی در پژوهشی با عنوان بررسی مفاهیم و مضامین انتظار موعود در اشعار شاعران پایداری علیرضا قزوه، محمد جواد محبت و قیصر امین پور؛ ۱۳۹۸، مفاهیم ادبیات پایداری و گرایش‌های فکری هر یک از شاعران را در زمینه انتظار موعود بررسی کرده است.

پژوهشی تحت عنوان بررسی تطبیقی اندیشه انتظار موعود در شعر محمود درویش و قیصر امین پور توسط زینب امینی پژوه در سال ۱۳۹۰، جلوه‌های انتظار را در اشعار پایداری دو شاعر عرب و ایرانی به‌صورت تطبیقی بررسی کرده است.

در پژوهش دیگری نیز با عنوان سیمای امام عصر عجل الله تعالی فرجه در دیوان سید حیدر حلی با تکیه بر عقیده و تخیل شاعر، که توسط احمد مرادی در سال ۱۳۹۳ انجام شده است، اشعار شاعر شیعی متعهد سید حیدر حلی از لحاظ فرهنگ مهدویت و توسعه ادبیات پایداری مورد کنکاش قرار گرفته است.

به‌رغم اینکه مقالات و پژوهش‌های دیگری نیز در زمینه انتظار و سروده‌های سید حیدر حلی و پایداری از این قبیل نوشته شده است اما نکته شایان ذکر این است که در هیچ‌یک از پژوهش‌های انجام شده، انتظار به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های ادبیات پایداری در

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

سروده‌های سید حیدر حلی بررسی نشده است بنابراین نوشتار حاضر به بررسی انتظار به‌عنوان یکی از جنبه‌های ادبیات پایداری در سروده‌های سید حیدر حلی پرداخته است.

۴. اهمیت و ضرورت

با توجه به جایگاه ادبیات پایداری و مقاومت در بیداری مردم و نقش تعیین‌کننده این گونه ادبی در شکل‌گیری افکار و اندیشه‌های مردم در ظلم‌ستیزی و رشد و بالندگی جوامع انسانی ضروری می‌نمود تا در پژوهشی مستقل به جهت آشنایی مخاطبان، در اشعار سید حیدر حلی مفاهیم انتظار موعود منجی و امید به آینده‌ای روشن و آمدن مصلح جهانی که دنیا را لبریز از عدل و داد خواهد کرد و از ویژگی‌ها و شاخص‌های اصلی و بارز ادبیات پایداری است مورد تحلیل قرار گیرد. بنابراین پژوهش حاضر درصدد است به یکی از مؤلفه‌های ارزشمند ادبیات پایداری یعنی موضوع انتظار، به‌عنوان یکی از مفاهیم رایج در تفکر تمامی ادیان و ملل به‌ویژه در تفکر سیاسی شیعه و اشعار دینی سید حیدر حلی با موضوعات ترویج فرهنگ صلح و عدالت‌جویی، دعوت به قیام و بیداری مردم، انتظار برای رسیدن به آینده‌ای روشن با ظهور حجت حق و ترویج ادبیات پایداری و فرهنگ مهدویت بپردازد.

۵. بحث

بسیاری از تلاش‌های آدمی برای تأمین آینده است. چه بسیار از زجرها و رنج‌هایی که آدمی متحمل می‌شود، برای این که به آینده‌ای روشن و پر از آرامش برسد. «انسان همواره نسبت به آینده‌ی خود و جامعه‌ی خود نگران است و از سهل‌انگاری‌ها و عواقب تلخ آن در سرنوشت تاریک جامعه هراسان است و درصدد آن است که خیر و فرجی برسد، دشواری‌ها را از میان بردارد و آینده را به کام او شیرین سازد و این فکر، شکل‌دهنده مسئله‌ی انتظار است» (قائمی، ۱۳۸۰: ۱۲)

شاعران و نویسندگان عرب نیز از گذشته‌های دور درباره انتظار موعود اشعاری سروده‌اند، به‌ویژه شعرای شیعه نقش بسزایی در این زمینه داشته‌اند. سید حیدر حلی نیز، به‌عنوان یک شاعر شیعی در طول حیات خود سعی داشت در جهت احقاق حق اهل‌بیت علیهم‌السلام و عدالت‌طلبی گام بردارد. بدین جهت همیشه، مبارزه و دفاع از حق خود را سرلوحه قرار داده و با اشعار سیاسی و حماسی خویش خون تازه‌ای در رگ‌های جامعه به جریان می‌اندازد و انقلاب و قیام علیه حاکمان که با نام اسلام در سرزمین‌های

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

اسلامی حکومت می‌کنند را خواستار می‌شود. وی با به تصویر کشیدن ایام تلخ انتظار، اوضاع جامعه و ظلم و ستمی که حاکمان در حق مردم روا داشته‌اند فاصله میان جامعه کنونی با جامعه آرمانی را تبیین می‌کند.

اینک به برخی از جنبه‌های پایداری مسئله انتظار در اشعار سید حیدر حلی اشاره می‌کنیم:

۵-۱- کشته شدن افراد بی‌گناه

شاعر در مرثیه‌ای در مورد امام علی علیه‌السلام بعد از بیان مصائب امام علیه‌السلام و ناله و گریه جبرئیل بر این مصیبت به این مطلب اشاره می‌کند که جبرئیل امام مهدی را برای هم ناله شدن دعوت می‌کند سپس شاعر امام زمان علیه‌السلام را مخاطب قرار داده و این‌گونه می‌گوید:

مُنْتَدِباً فِي صَرْحَةٍ وَإِنَّمَا يَا أَيُّهَا الْمَحْجُوبُ عَنْ شِيَعَتِهِ كَمْ تَعْمِدُ السَّيْفَ لَقَدْ تَقَطَّعَتْ فَأَنْهَضُ لَهَا فَلَيْسَ إِلَّاكَ لَهَا وَاطْلُبْ أَبَاكَ (الْمُرْتَضَى) عَلَيْهِ السَّلَامَ مِمَّنْ عَدَا فَهُوَ وَكِتَابُ اللَّهِ ضَاعَ بَيْنَهُمْ وَقُلْ وَلَكِنَّ بِلِسَانٍ مُرْهَفٍ يَسْتَصْرِخُ (الْمَهْدِيُّ) (عج) فِي انْتِدَابِهِ وَكَاشَفَ الْغَمِّي عَلَى اخْتِجَابِهِ رِقَابُ أَهْلِ الْحَقِّ فِي ارْتِقَابِهِ قَدْ سَمِعَ الصَّابِرُ جَرَعَ صَابِهِ مُنْقَلِباً عَنْهُ عَلَى أَعْقَابِهِ فَأَسْأَلُ بِأَمْرِ اللَّهِ عَنْ كِتَابِهِ وَاجْعَلْ دِمَاءَ الْقَوْمِ فِي جَوَابِهِ	(الحلی، ۱۴۲۹: ۸۲)
---	-------------------

(ترجمه: ۱- جبرئیل ناله می‌کند و مهدی علیه‌السلام را در گریه‌های خود به همراهی فرامی‌خواند.

۲- ای کسی که از شیعیان در حجابی و به‌رغم اینکه در پشت پرده‌ی غیبی، از شیعیان رفع غم و غصه می‌کنی.

۳- تا کی می‌خواهی شمشیرت را در نیام‌نگه داری که سرهای اهل حقیقت در انتظارت از تن جدا شد.

۴- برخیز برای اقامه حق که جز تو کسی توانایی این قیام را ندارد و اهل صبر از جرعه‌های تلخ غیبت آزرده‌خاطر شدند و حق‌پدرت مرتضی را از کسانی که به‌جای ولایت او به شرک و کفر دوره‌جاهلی بازگشتند باز بستان.

۵- علی کتاب خدا بود که در بین مردم نادیده‌انگاشته شد و تو به اذن خدا از مردمان درباره حق علی سؤال کن.

۶- با زبان شیوا و رسای خویش از ایشان بپرس و در جواب سؤالت خون مردمان ظالم را بریز.

^۱ الصَّابُ: شجر مُرٌ واحدته صَابَةٌ وَقِيلَ هُوَ عَصَاةُ الصَّبْرِ (بنظر: لسان العرب: ۵۳۷/۱ مادة صوب).

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۷- {پرس:} ای جماعت کفر پیشه، کجاست آن کس که جان خویش را در راه حق نثار کرد و شما او را نادیده گرفتید. امیرالمؤمنین کجاست؟ چرا پس از آنکه حقش را غصب کردید به آن بسنده نکردید و او را به قتل رساندید.)
شاعر پس از آنکه جبرئیل علیه السلام را مورد خطاب قرار می دهد در یک التفات که از یک شور نشأت می گیرد، خطاب را به جای جبرئیل به خود برمی گرداند و در گفت و گو با امام عصر علیه السلام دردهای نهفته خویش را با ایشان در میان می گذارد. وی در این ابیات اشاره ای به این حدیث پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دارد که مردم در زمان غیبت امام عصر نیز از وجود او نفع می برند.

رسول الله صلی الله علیه و آله - و قد سُئِلَ : هَلْ يَنْتَفِعُ الشَّيْخَةُ بِالْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي غَيْبَتِهِ؟ - إِي وَ الَّذِي بَعَثَنِي
بِالنَّبُوَّةِ، إِنَّهُمْ لَيَنْتَفِعُونَ بِهِ، وَ يَسْتَضِيئُونَ بِنُورِ وَلايَتِهِ فِي غَيْبَتِهِ كَانْتِفَاعِ النَّاسِ بِالشَّمْسِ وَ إِنْ جَلَّهَا السَّحَابُ.
(بحار الانوار، جلد ۵۲: ۹۳)

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله - در پاسخ به این سؤال که: آیا شیعه در زمان غیبت قائم علیه السلام، از وجود او بهره مند می شود؟ - فرمود: آری، سوگند به آن که مرا به پیامبری برانگیخت، آنان از وجود او بهره مند می شوند و در روزگار غیبتش از نور ولایت او پرتو می گیرند، همچنان که مردم از خورشید نهان در پس ابر، بهره مند می شوند.

در بیت / يَا أَيُّهَا الْمَحْجُوبُ عَنْ شَيْعَتِهِ / وَكَاشِفَ الْعَمَى عَلَىٰ أَحْتِجَابِهِ، شاعر در واقع از بینامتنیت دینی استفاده نموده است. همچنین شاعر در اعتراض های عاشقانه خویش و درد و دل با امام عصر عجل الله تعالی فرجه از عدم قیام ایشان به شمشیر در غلاف تعبیر می کند و بیان می دارد که این شمشیر در غلاف شاهد کشته شدن انسان های حقیقت جوی بسیاری در تاریخ بوده است.

۵-۲- درخواست قیام

شاعر با تحت تأثیر قرار گرفتن از اوضاع نابسامان جامعه و رفتارهای حکومت عثمانی تلاش می کند با مخاطب قرار دادن امام عصر عجل الله فرجه بیزاری و نفرت خود را از این اوضاع و افراد ناشایست جامعه در شعرش برای همگان نمایان کند. در واقع شاعر در تلاش است مردم را به بیداری فرا خواند و غیرت آنان را برانگیزد.

أَقَائِمٌ يَبِيْتُ أَلْهُدَى الطَّاهِرِ
وَ كَمُ يَتَطَلَّمُ دِينُ الْإِلَهِ

(الحلی، ۱۴۲۹: ۱۱۰)

وَ كَمُ نَحْنُ فِي لَهَوَاتِ الْخُطُوبِ
وَ لَمَ تَكُ مِمَّا عِيُونُ الرَّجَاءِ

نُنَادِيكَ مِنْ فَمِّهَا الْفَاغِرِ؟
بِعَيْرِكَ مَعْقُودَةَ النَّاطِرِ

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

أَصْبِرْ أَعْلَىٰ مِثْلِ حَزِّ الْمُدَىٰ
أَصْبِرْ أَوْ هَزِيءَ تُيُوسَ الضَّلَا
وَلَمَّحَ جَمْرِ الْعَصَا السَّاعِرِ؟^۲
لِ قَدْ أَمِنْتَ شَفْرَةَ الْجَازِرِ؟^۳
يَرْوِحُ وَيَغْدُو بِأَلَا ذَاعِرِ؟^۴

(الحلی، ۱۴۲۹: ۱۱۴)

(ترجمه: ۱- ای امام قائم! که منزلگاه هدایت پاکی هستی، چقدر صبر پیشه کنیم، صبری که دل بردباران را شکسته است.

۲- و چه بسیار که دین خداوند از گروه ستمکاران به سوی تو اظهار شکایت و دردمندی کرده است.

۳- و چه بسیار ما درحالی که در دهان باز مشکلات قرار داریم، تو را صدا می‌زنیم.

۴- و چشم امید ما به غیر از تو به بیننده دیگری گره نخورده است.

۵- آیا بر آن چه که مانند برش تیغ یا شعله آتش است صبر کنیم؟

۶- آیا درحالی که این چارپایان گمراهی از شمشیر تیز قصاب در امان مانده‌اند صبر کنیم؟

۷- آیا صبر کنیم درحالی که گروه دشمنان به راحتی و بدون ترس می‌گردند و صبح را به شب می‌رسانند (صبح و شب می‌کنند).

شاعر امام زمان عجل الله فرجه الشریف را مخاطب قرار داده و طلب ظهور امام را دارد و می‌گوید چشم امیدمان به توست.

همچنین با استفاده از واژه «أَصْبِرْ» تلاش نموده تا مردم را به ایستادگی در مقابل وضعیت موجود جامعه تحریک کند و با آوردن

واژه التیوس که در واقع اشاره به بز نر کوهی دارد، سعی نموده است به نوعی این حکومت‌های ظلم و ستم را ناچیز شمرده و با

ایجاد امیدواری در دل مردم، از اینکه ترسی از این گروه در حد چارپا نداشته باشند، آن‌ها را به قیام و مبارزه دعوت کند.

۵-۳- تلخی انتظار

از عمده‌ترین مفاهیم شعری که در اشعار سید حیدر حلی به چشم می‌خورد، رنج و حسرت و توصیف ایام تلخ انتظار است که شاعر

با چشمانی اشک‌بار تحت تأثیر حوادث اجتماعی و سیاسی سرزمین خود، سوزناک‌ترین اشعار مهدوی خود را این چنین سروده است.

مَمَاتِ التَّصَبُّرِ بَانْتِظَارِ
فَأَنْهَضُ فَمَا أَبْقَى التَّحَمُّ
رَكَۙ أَيْهَهَا الْمُخِيۙ الشَّرِيۙعَةُ
مُلٌ غَيْرَ أَحْشَاءٍ جَزُوعَهُ
وَشَكَتْ لَوَاصِلِهَا الْقَطِيعَةُ

^۲ فی (ب): الشاعر

^۳ فی (ب): الجادر

^۴ فی (ب): فی انتظارک.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

ء قُلُوبٍ شِيَعَتِكَ الْوَجِيْعَةُ
عِيْشُ هَذِهِ النَّفْسِ الصَّرِيْعَةُ
فَمَتَّى تَعُوْذُ بِهِ قَطِيْعَةً؟

(الحلی، ۱۴۲۹: ۱۳۷)

فَالسَّيْفُ اِنْ بَسَّهِ شِيْعًا
فَسِيْوَاهُ مِنْهُمْ لَيْسَ يَنْتَهِ
طَالَتْ حِيَالُ عَوَاتِقِي

(ترجمه: ۱- ای احیاکننده دین! صبر و تحمل در انتظار ظهور تو به پایان آمد.

۲- پس قیام کن، چرا که تحمل مصیبت‌های طاقت‌فرسا چیزی به غیر از وجود نالان باقی نگذاشته است.

۳- جامه غم و اندوه پاره شده است و قطعه‌های این جامه پاره شده {غم و اندوه} نزد وصل‌کننده آن زبان به شکوه گشوده‌اند.

۴- پس، همانا به‌وسیله شمشیر، دل‌های دردمند شیعیان شفا می‌یابد.

۵- از بین ایشان، او، این جان زمین‌خورده را زنده نمی‌کند.

۶- ریسمان‌های حوادث و مشکلات که بر شانه‌ها افکنده شده، بلند و طولانی شده است پس چه موقع ریسمان باز خواهد شد (بار

سنگین مشکلات از دوش برداشته خواهد شد).

شاعر امام زمان را مورد خطاب قرار داده، از طولانی شدن انتظار زبان به شکوه گشوده و از ظلم و ستم‌های جامعه، انحرافات دین

و ظلم به اهل‌بیت، عاجزانه به امام عصر عجل‌الله فرجه پناه می‌برد و از ایشان طلب قیام داشته و می‌گوید که تاب صبوری ندارد.

همچنین باز شدن گره مشکلات و شفای شیعیان را در شمشیر مبارزه امام زمان عجل‌الله فرجه می‌بیند. چنانچه در آیه ۲۱ سوره

سجده آمده است «وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْيِ ذُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ». (و قطعاً غیر از آن عذاب بزرگ‌تر، از عذاب

این دنیا نیز به آنان می‌چشانیم امید که آن‌ها به خدا باز گردند). در روایتی از امام صادق علیه‌السلام، منظور از عذاب اکبر، خروج

قائم با شمشیر در آخرالزمان دانسته شده است. (بحرانی، ۱۳۷۱، ج ۴: ۴۵۱). از آنجایی که شمشیر نماد قدرت است، در اینجا نیز

هدف از شمشیر، قدرت امام زمان عجل‌الله فرجه در مبارزه با ظلم و ستم و برقراری عدالت است.

۵-۴- گرفتن انتقام خون اهل‌بیت علیهم‌السلام

^۵ فی (أ) و (ب): تکون به.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

شاعر ضمن سرودن مرثیه‌ای درباره امام حسین علیه‌السلام و صحنه‌ی کربلا، خطاب به امام زمان عجل الله فرجه می‌گوید زمان آن رسیده که برای احیای حق به پا خیزیم. وی برای توصیف این دشمنان و برحق بودن مبارزه با آنان واقعه‌ی عاشورا و شهادت امام حسین علیه‌السلام و اهل‌بیتش را به تصویر می‌کشد و قصیده‌ای با این ابیات می‌سراید:

فَلَا مَسَتْ بِي فِي طَرْقِ الْعُلَى قَدَمٌ	إِنْ لَمْ أَقِفْ حَيْثُ جَيْشُ الْمَوْتِ يَزْدَجِمُ
صَبْرْتُ حَتَّى فُؤَادِي كُلُّهُ أَلَمٌ ^٦	لَا بُدَّ أَنْ أَتَدَاوَى بِالْقَتَا فَلَقَدْ
حَتَّى تَبُوحَ بِهِ الْهَنْدِيَّةُ الْخُذِمُ ^٧	عِنْدِي مِنَ الْعَزْمِ سِرٌّ لَا أَبُوحُ بِهِ
لِيَانَهَا، مِنْ صُدُورِ الشُّوسِ وَهُوَ ^٨ دَمٌ	لِأَخْلِبِينَ تُدِيءُ الْحَرْبَ وَهِيَ قَنَاءٌ
لَا سَأَلْتَنِي يَدَ الْأَيَّامِ إِنْ سَلِمُوا	مَا لِي أَسْأَلِمُ قَوْمًا عِنْدَهُمْ تِرْتِي

(الحلی، ۱۴۲۹: ۱۵۸)

(ترجمه: ۱- اگر در جایی که لشکر مرگ ازدحام می‌کند نایستیم، گام در راه‌های عظمت و بزرگی ننهادیم.

۲- پس به ناچار باید خود را با نیزه مداوا کنم. صبر کرده‌ام تا جایی که تمام قلبم درد و رنج شده است.

۳- سرّ و رازی از اراده در وجودم دارم که آن را آشکار نمی‌کنم، تا این که شمشیر برنده‌ی هندی آن را آشکار کند.

۴- من از پستان‌های میدان نبرد که همان نیزه‌ها هستند، شیر می‌دوشم در واقع سینه‌ی قهرمانان شیرده است که شیر آن خون است.

۵- چگونه با قومی صلح کنم که انتقام‌گیرنده از آنان هستم و روزگار مرا به سلامت رها نکند اگر آنان را به سلامت رها کنم.)

شاعر به دنبال احقاق حق اهل‌بیت، انتقام از دشمنان و مرگ با عزت است. بزرگی و عظمت را ایستادگی و مبارزه در میدان جنگ و روبه‌رو شدن با درد و رنج می‌داند. وی از عشق و علاقه خود به امام حسین علیه‌السلام و رشادت‌های ایشان که مرگ با عزت را به زندگی با ذلت ترجیح دادند، سخن می‌گوید. و با خطاب قرار دادن امام زمان عجل الله فرجه، همه مصیبت‌های اهل‌بیت را متذکر می‌شود و از ایشان استمداد می‌طلبد که با قیام خود انتقام خون آن‌ها را بگیرد. «چنانکه یکی از اقدامات در مبارزه با ستم‌کاران، جهاد و استماتة و جانبازی است که عبارت است از فداکاری در راه حق و مبارزه با ستم، اگرچه به قیمت جان تمام شود و این‌گونه جهاد در زمان خود پیامبر صلی‌الله علیه و آله شیوع داشت و بهترین نمونه آن جنگ موته است». (کلینی، ۱۳۷۵: ۲:

^٦ فی (أ) مَلُوهُ صَرَمٌ.

^٧ النهدية الخدم: السيف القاطعة (ينظر: لسان العرب: ۱۲/۱۶۸ مادة خدم).

^٨ فی (أ): وهي.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۶۸۲). بنابراین شاعر با دعوت به قیام و سرزنش سازش با ستمکاران، در نجوهای خود با امام زمان عجل الله تعالی فرجه از امید به ظهور منجی و برقراری عدل و داد در جهان و آمادگی مبارزه در رکاب امام زمان عجل الله فرجه سخن گفته است.

۶. نتیجه

بررسی اشعار شاعر نشان می‌دهد که درسروده های وی، انتظار برای برقراری عدالت و امید به آینده‌ای روشن با ظهور مهدی موعود که مرهم و التیام بخش زخم‌های منتظران است، بیشتر نمایان است. پرکاربردترین مضامینی که در سروده‌های شاعر استفاده شده است، خون‌خواهی اهل بیت و درخواست قیام برای انتقام آن‌ها و تلخی دوران انتظار می‌باشد که با مخاطب قرار دادن امام زمان از ایشان طلب یاری نموده و از انتظار طولانی و دردمندی شیعه از جان فرسا بودن این انتظار و دوران غیبت شکوه و ناله می‌کند.

۷. منابع

۱. قرآن کریم
۲. امینی پژوه، زینب. (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی اندیشه های انتظار موعود در شعر محمود درویش و قیصر امین پور. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان.
۳. بحرانی، هاشم بن سلیمان. (۱۴۱۵ ق). البرهان فی تفسیر القرآن. مؤسسه البعثه. مرکز الطباعة و النشر- قم ایران.
۴. حکیمی، محمدرضا. (۱۳۷۱). خورشید مغرب. تهران: نشر فرهنگ اسلامی.
۵. الحلّی، سید حیدر. (۱۴۰۹ ق). دیوان السید حیدر الحلّی. نجف: المكتبة الحیدریه
۶. زغبی، احمد. (۲۰۰۰). «التناص نظریاً و تطبیقياً»، الاردن، مؤسسه عمون للنشر و التوزیع، الطبعة الأولى.
۷. فلاح، ابراهیم. (۱۳۹۶). جلوه‌های ادبیات پایداری و مقاومت در اشعار شاعران شیعی با رویکرد گفتمان رضوی. مطالعات ادبی متون اسلامی. شماره ۱۳: ۹۶-۷۵.
۸. قائمی، علی. (۱۳۸۰). آینده از نظر ما و دیگران. تهران: انتشارات امیری.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۹. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۷۵). أصول الکافی، (مترجم: محمد باقر کمره ای). قم: اسوه، چاپ سوم.
۱۰. مجلسی، شیخ محمد باقر. (۱۲۰۲ ق). بحارالانوار، دار الکتب الاسلامیه.
۱۱. مرادی، احمد. (۱۳۹۳). سیمای امام عصر (عج) در دیوان سید حیدر حلی با تکیه بر عقیده و تخیل شاعر. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم تهران.
۱۲. مطهری، مریم. (۱۳۹۲). «سبک شناسی شعر دینی سید حیدر حلی». پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه رازی.
۱۳. همتی، ناهید. (۱۳۹۸). بررسی مفاهیم و مضامین انتظار موعود در اشعار شاعران پایداری علیرضا قزوه، محمد جواد محبت، قیصر امین پور / زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سنج. شماره ۴۰: ۲۳۰-۲۰۴.